

Дзера О.В.

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Dzera O.V.

Doctor of Law, professor, Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Civil Law of Taras Shevchenko Kyiv National University

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СІМЕЙНОГО ТА КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ

УДК 347.191:347.6

Прийняття 10 січня 2002 року Сімейного кодексу України стало знаменною віхою в розвитку сімейного права. СК України водночас істотно впливає на формування правового режиму майнових відносин подружжя. Новому СК притаманні наступні основні риси правового режиму майна подружжя.

1. Правовому регулюванню відносин власності подружжя присвячено главу 7 «Право особистої приватної власності дружини та чоловіка» (статті 57-59), главу 8 «Право спільної сумісної власності подружжя» (статті 60-74), главу 10 «Шлюбний договір» (статті 92-103). Тобто в зазначених трьох главах вміщено всього 30 статей (у КпШС України 1969 р. таких статей - 10).

2. Як і в КпШС, у новому СК передбачено законний і договірний правові режими.

3. У новому СК при дії законного правового режиму збережено принцип спільності майна, набутого подружжям у період шлюбу, і принцип роздільності дошлюбного майна.

4. У новому СК, порівняно з чинним КпШС, значно розширено свободу укладення шлюбного договору та його умов, що може призводити до ліквідації режиму спільності майна подружжя і відповідного зниження гарантій захисту їх майнових прав.

Проте, незважаючи на істотне збільшення кількості статей, що врегулювали майнові відносини подружжя, тут ще залишається чимало прогалин та інших проблем.

Так, певні труднощі можуть виникати при вирішенні питання про включення до спільного сумісного майна подружжя також деяких цінних паперів, особливо акцій. Сімейне законодавство не містить заборон щодо включення таких об'єктів до спільної сумісної власності подружжя. Такий підхід законодавця знаходить відповідну підтримку і в юридичній літературі [1, с.211-212]. Однак, на наш погляд, при застосуванні режиму спільності щодо цінних паперів, придбаних одним із подружжя, необхідно враховувати **їх правову природу**, а також особливості правового режиму окремих видів цінних паперів, який визначається, зокрема, Цивільним кодексом України, ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок», ЗУ «Про акціонерні товариства», підстави їх набуття, умови випуску тощо.

Одним із найпоширеніших видів цінних паперів є акції, щодо яких ні сімейне, ні цивільне законодавство не містить прямих положень про можливість їх визнання спільною сумісною власністю подружжя. Проте аналіз окремих норм цього законодавства дає певні підстави для позитивної відповіді на це питання. Так, відповідно до ст.6 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» акцією є іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосується акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна в разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств [2]. Отже, за чинним законодавством акції можуть бути лише іменними, по-друге, власнику акцій законодавством надаються, крім майнових прав, також немайнові, що іменуються корпоративними правами, які пов'язані з особою власника акцій.

Тому й постає питання про допустимість розповсюдження режиму спільності на іменні акції одного з подружжя. На думку І. В. Жилінкової, іменні акції, придбані за спільні кошти подружжя, можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності [1, с.214]. На перший погляд юридичних перешкод для цього не існує. Підставою для такого висновку могли бути, зокрема, положення ст. 5 Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» в первісній редакції про те, що акція є неподільною, а в разі, коли одна й та сама акція належить кільком особам, усі вони визнаються одним власником акції і можуть здійснювати права через одного з них

або через спільного представника. Отже, законодавець допускає можливість перебування акції у власності кількох осіб, а відтак і у власності подружжя. Інша справа, що законодавець допустив у ст. 5 цього Закону певну юридичну некоректність, вважаючи, що кілька осіб можуть бути визнані одним власником акції. В однієї речі не може бути кілька власників, однак в однієї речі може бути кілька співвласників. Проте в ЗУ від 11.06.2009 наведене положення було змінено і в ст. 6 цього Закону було записано, що акція є неподільною, а порядок реалізації прав співвласників акції (акцій) визначається Цивільним кодексом України і законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Натомість ні в ст. 6 ЦК, ні в ЗУ «Про акціонерні товариства» не містяться конкретні норми щодо врегулювання таких відносин. Тому вирішувати цю проблему стосовно подружжя необхідно з врахуванням загальних положень сімейного законодавства та спеціальних законів. При цьому насамперед необхідно ознайомитися з правовою позицією цього питання Верховного Суду України, сформульованою в постанові Пленуму від 21 грудня 2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визначення його недійсним та поділ спільного майна подружжя». У п. 26 цієї Постанови зазначається, що при вирішенні питання про поділ майна у вигляді акцій, частки (паю, долі) у фондах корпоративних господарських організацій судами слід виходити з того, що питання їх поділу вирішується залежно від виду юридичної особи, організаційно-правової форми її діяльності, характеру правовідносин подружжя з цим суб'єктом, а в п. 27 прямо стверджується, що акції можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності і предметом поділу між подружжям, якщо вони були придбані за їх спільні кошти. Попри певну відповідність такої правової позиції нормам сімейного законодавства не можна не звернути увагу на її вразливість положенням законодавства про цінні папери та акціонерні товариства, адже визнання іменних акцій об'єктом права спільної сумісної власності подружжя зобов'язує надати корпоративні права тому з них, хто не був первинно акціонером, що врешті створить перешкоди в діяльності акціонерних товариств.

Так, відповідно до ст.ст. 25-26 ЗУ «Про акціонерні товариства» ст. 6 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» **власниками** простих і привілейованих акцій є **акціонери**. Оскільки ж акції є іменними, то цілком логічно, що їх власниками мають вважатися особи, визначені в них акціонерами, яким мають належати усі майнові й корпоративні права по відношенні до акціонерного товариства. Таке законодавче визначення

правового режиму акцій призвело до такої правової ситуації, за якої з одного боку акція за ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» в принципі може бути об'єктом прав кількох співвласників, у тому числі подружжя в разі придбання одним із них іменної акції (акцій) за рахунок спільних подружніх коштів відповідно до положень статей 60-61 СК України. З другого боку, акція є неподільною, і посвідчені нею майнові та корпоративні права належать лише акціонеру як власнику, визначеному іменною акцією. За таких обставин навіть судове визнання акції спільним сумісним майном не зможе забезпечити другому з подружжя надання акціонерних прав. Водночас є достатні юридичні підстави для висновку про те, що той із подружжя, який не визначений в акції акціонером, має право в разі її створення (придбання) за спільні кошти подружжя на 1) присудження йому грошової компенсації в розмірі половини вартості акції (акцій), оскільки іменна акція є іменною і нероздільною; 2) присудження одержаних дружиною (чоловіком) – акціонером половини дивідендів як доходи, одержані одним із подружжя (ч. 2 ст. 61 СК); 3) половину майна (його вартості), отриманого дружиною (чоловіком) – акціонером у разі ліквідації акціонерного товариства.

Не менш складною є проблема частки в статутному капіталі господарських товариств, який формується його учасниками за рахунок майна, переданого ними у власність товариства як вклад до статутного (складеного) капіталу (ст. 115 ЦК). У вищезгаданій постанові Пленуму ВСУ від 21 грудня 2007 р. було зазначено, що, **по-перше**, оскільки за ст.12 ЗУ «Про господарські товариства» власником майна, переданого товариству його засновниками й учасниками є саме **товариство**, то вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; **по-друге**, виходячи зі змісту частин 2, 3 СК, якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів; **по-третє**, відповідно до положення статей 57, 61 СК, ст. 52 ЦК майно приватного підприємства чи фізичної особи – підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності, а відтак інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності.

Аналіз наведених правових позицій ВСУ дає чимало підстав вважати, що в них містяться редакційні та змістовні суперечності, щодо багатьох висновків відсутня правова аргументація, наводяться правові норми, які безпосередньо не стосуються досліджуваних правовідносин тощо. На ці й інші вразливі положення зазначених правових позицій звернула увагу

І. В.Спасибо-Фатєєва, яка після досить детального аналізу законодавства і правових позицій ВСУ дійшла однозначного висновку про те, що вклад, внесений за рахунок спільного майна подружжя, трансформується у частку учасника товариства в його статутному капіталі, яка є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [3, с.197].

Досліджувана правова ситуація була предметом розгляду Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої ст. 61 СК України, який у своєму рішенні від 19 вересня 2012 року дійшов висновку, що статутний капітал і майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їх спільної сумісної власності. Одним із аргументів на користь такого рішення, на думку КС України, є те, що приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя – це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, в тому числі вклад до статутного капіталу і майно, виділене з їх спільної сумісної власності. За законами юридичної логіки таке рішення може бути поширене на вклади (частки) в статутному капіталі господарських товариств, що радикально змінює вищезгадані правові позиції і взагалі змінює всю правову ситуацію щодо правового режиму спільного майна, яке вноситься до статутного капіталу корпоративних і приватних унітарних підприємств. Проте прийняття Конституційним Судом України наведеного рішення може мати певні негативні наслідки, адже визнання вкладу (частки), внесеного до статутного капіталу корпоративного чи унітарного приватного підприємства одним із подружжя, формально дозволяє другому з них вимагати надання йому здійснення корпоративних чи інших управлінських прав. Зрештою воно не ґрунтується на достатніх доктринальних засадах і не усуває колізій між підприємницьким і сімейним законодавством, а відтак може створювати відповідні перепони в розвитку підприємництва. У будь-якому разі досліджувані відносини вимагають подальшого їх врегулювання, у процесі якого обов'язково необхідно врахувати, що подружжю майно може належати не лише на засадах права власності, а й за зобов'язальними правовідносинами. Тобто в одних випадках воно може бути об'єктом права спільної сумісної власності, а в інших – об'єктом права вимоги, що далеко не завжди враховується в цивілістичній доктрині, законотворчій і судовій практиці. Щоб уникнути таких негативних наслідків, доцільно було би законодавчо закріпити в ст. 61 СК України норму, яка передбачала б визнання вкладів (часток, паїв) до статутного капіталу спільним майном подружжя і надавала тому

з подружжя, який не є учасником, засновником, акціонером, право вимагати від іншого подружжя відповідної грошової компенсації та частини одержаних останнім доходів від використання їх спільного майна. Така конструкція правового режиму зазначеного майна не створювала б перешкод у здійсненні корпоративних прав одним із подружжя та врахувала б належно майнові інтереси другого з подружжя. Такий підхід був би прийнятним також щодо іменних акцій.

1. Zhylynkova Y.V. *Pravo sobstvennosti supruhov.* – Khar'kov, «Ksylon», 1997. – S. 211 – 212.
2. *The disallowance of bearer shares and the introduction of registered shares were first provided by the Law «On Joint Stock Companies» dated 17 September 2008.*
3. Spasybo-Fatyeyeva. *Tsyvilystyka: na shlyakhu formuvannya doktryn: vybr. nauk. pr./I.V.Spasybo-Fatyeyeva.* – Kh.: Zoloti storinky, 2012. – S. 197 – 209.

Дзера О. В. Деякі питання співвідношення сімейного та корпоративного законодавства в сфері майнових відносин подружжя

У статті йде мова про питання співвідношення сімейного й корпоративного законодавства у сфері майнових відносин подружжя. Зокрема, вказано основні риси правового режиму майна подружжя. Акцентовано увагу на чималій кількості прогалин законодавства щодо врегулювання майнових відносин між подружжям. Так, аналізується питання щодо можливості включення до спільного сумісного майна чоловіка та дружини цінних паперів, зокрема акцій. Зроблено висновок про наявність майнових прав одного з подружжя, хто не визначений акціонером, у разі створення акцій на спільні кошти. Також досліджено питання про включення вкладу в статутний капітал господарського товариства до переліку об'єктів спільного сумісного майна подружжя, а також зроблено пропозиції щодо внесення змін у чинне сімейне законодавство з метою подолання існуючих прогалин.

Ключові слова: подружжя, прогалина в законодавстві, спільна сумісна власність, цінні папери, акції, статутний капітал, вклад, приватне підприємство, господарське товариство.

Дзера А. В. Некоторые вопросы соотношения семейного и корпоративного законодательства в сфере имущественных отношений супругов.

В статье говорится о некоторых вопросах соотношения семейного и корпоративного законодательства в сфере имущественных отношений супругов. В частности, указано основные черты правового режима имущества супругов. Акцентируется внимание на немалом количестве пробелов законодательства по урегулированию имущественных отношений между супругами. Так, анализируется вопрос о возможности включения в состав общего имущества супругов ценных бумаг, в частности акций. Сделан вывод о наличии имущественных

прав одного из супругов, кто не определен акционером, в случае создания акций на общие средства. Также рассмотрен вопрос о включении вклада в уставный капитал хозяйственного общества в перечень объектов общего имущества супругов, а также сделаны предложения по внесению изменений в действующее семейное законодательство с целью преодоления существующих пробелов.

Ключевые слова: супруги, пробел в законодательстве, общая совместная собственность, ценные бумаги, акции, уставный капитал, вклад, частное предприятие, хозяйственное общество.

Dzera O. V. Some issues concerning the correlation of family and corporate legislation in the sphere of property relations between married couple.

The article deals with some issues concerning the correlation of family and corporate legislation in the sphere of property relations between married couple. In particular, the author indicates the main features of the legal regime of marital property. Also the author focuses on the considerable number of gaps in legislation concerning the regulation of property relations between married couple. Thus, the question concerning the possibility of inclusion in joint property of husband and wife securities, in particular shares, is analyzed. The author made the conclusion about that fact a wife or a husband who isn't a shareholder has some property rights regarding the shares which were issued by mutual funds of married couple. Also the article deals with the problem of the inclusion the contribution to the share capital of business partnership in the list of objects of married couple's joint property. As a result the author made some propositions concerning the amendments to existing family legislation to overcome existing gaps.

Keywords: a married couple; a legislative gap; common joint property; securities; shares; a share capital; a contribution; a private enterprise; a business partnership.